

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 371.315

Ю.Є. ДАВИДЕНКО

Дніпропетровський університет економіки та права імені Альфреда Нобеля

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ: МАКРОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглядаються питання навчання перекладу. Робиться висновок про необхідність врахування принципу компаративізму, навчання фонових знань, розробки творчих вправ для навчання перекладу фразеологізмів.

Ключові слова: навчання перекладу, фразеологізми, навчання лінгвокультурних знань.

Постановка проблеми та формування мети дослідження. Якісне формування плюрикультурної компетенції при навчанні водночас двох іноземних мов – це мета, яку ми ставимо під час проведення практичних занять зі студентами на пряму «Філологія: Переклад», але її досягнення потребує від викладача багатьох знань та навичок. По-перше, це формування плюрикультурної компетенції загального рівня B1-B2, яке проводиться на заняттях з практичного курсу. По-друге, формування компетенцій перекладацької діяльності того ж рівня. Проте досягнення другої мети можливе лише за умов такого підходу до навчання, завдяки якому формується інтеркультурна компетенція.

Пропоновану статтю присвячено особливостям навчання перекладу фразеологічних одиниць, які, як відомо, є невід'ємною складовою прецедентних текстів національного та універсального характеру. При перекладі такі одиниці потребують перекладацьких трансформацій, які, у свою чергу, потребують адекватного використання лінгвокультурного компонента та містять у собі фонову інформацію певної спільноти.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні науковці у галузі методики навчання іноземних мов займаються проблемами оволодіння мовами на всіх їх рівнях. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти [4, с. 4–5], згідно з якими ведеться навчання іноземних мов у Європі, спрямовані на формування у студентів комунікативної компетенції, яка включає в себе три складові частини: лінгвістичну, прагматичну та соціокультурну. У цих документах вперше йдеться про значення знань культурного фону, без яких неможливо вступати в адекватну реальну комунікацію будь-якого типу. У країнах пострадянського простору такі систематичні декларативні соціокультурні знання можуть бути сформовані тільки на заняттях з іноземної мови.

Як стверджується сучасними науковцями, мовлення завжди відтворює у фразеології реальні для свого середовища соціокультурні умови. Тож у кожній мовленнєвій співдружності завжди формується своя неповторна мовленнєва картина світу, яка водночас є культурним спадком як матеріального, так і духовного життя, та виникає у процесі тривалої передачі традицій та народної мудрості [1, с. 28]. Мовленнєва картина світу – це сукупність знань та уявлень людини про внутрішній та зовнішній світ певної нації. Відмінності національних картин світу обумовлені різноманіттям мовних картин, домінантним середовищем знаходження етносу та різницею фразеологічної концептуалізації. Тому формування

вищеназваних мовленнєвих картин у свідомості членів певних націй завжди допомагає їх правильній мовленнєвій орієнтації у цьому середовищі [2, с. 210].

Звісно, засвоєння фразеологічних одиниць та їх адекватне відтворення при перекладі є одним з найважчих завдань навчання іноземних мов. Йдеться про формування інтеркультурної компетенції, яка є вмінням справлятися з культурно-різноманітною ситуацією.

Інтеркультурна компетенція, згідно з точкою зору В.М. Шаклеїна [11, с. 97], складається з трьох базових частин: когнітивної, афективної та біхевіоральної. Перша з них (когнітивна) являє собою знання, досвід та інформацію не тільки про зарубіжну, а й про свою культуру. Друга (афективна) пов'язана з емоційним проживанням міжкультурної ситуації з інтеркультурною емпатією, третя (біхевіоральна) є здібністю проводити адекватну міжкультурну комунікацію та вирішувати інтеркультурні конфлікти. Жодна з цих складових інтеркультурної компетенції не дається нікому з народження. Тому всі вони мають бути систематично розвинуті на уроках з іноземної мови.

На сьогодні існує декілька підходів до навчання професійного перекладу (лінгвістичний, соціосемантичний, прагматичний, комунікативний тощо).

Лінгвістичний підхід є певним наслідком того, що переклад має справу з двома мовами якнайменше (у нашому випадку – з трьома). Послідовники цього підходу головну увагу приділяють не формальним, а змістовним відношенням між оригіналом та перекладом.

Соціосемантичний підхід зосереджує основну увагу на соціальних аспектах та на взаємодії різноманітних знакових систем у реальних актах вербальної комунікації. У цьому випадку багато факторів включено у сферу інтересів макролінгвістики, яка вивчає співвідношення лінгвістичного, екстралінгвістичного та паралінгвістичного факторів у процесі мовленнєвого спілкування, тобто весь комплекс проблем, пов'язаних з впливом на цей процес особливостей мови, культури та мислення людини.

Комунікативний підхід є одним з важливих принципів сучасної лінгвістики, тому він є невід'ємною частиною лінгвістики перекладу. На нашу думку, в контексті навчання перекладу з другої іноземної мови саме цей підхід є домінуючим у зв'язку з його прагматичним впливом на рецептори перекладу.

За останні роки зросло значення поняття «плюрилінгвізм» у межах підходу Загальноєвропейських Рекомендацій до навчання мов в окремому суспільстві [4, с. 5]. Згідно з вищеназваним документом, поняття «плюрилінгвізм» відрізняється від поняття «мультилінгвізм», який є знанням певної кількості мов або співіснування різних мов в окремому суспільстві. Мультилінгвізм може бути досягнутий шляхом простої диверсифікації (урізноманітнення) мов, що пропонуються для вивчення в окремому навчальному закладі чи освітній системі, або шляхом заохочення тих, хто навчається мові, вивчати більше ніж одну іноземну мову, або через послаблення домінуючої ролі англійської мови як засобу міжнародного спілкування. Плюрилінгвізм передбачає той факт, що у процесі розширення індивідуального мовного досвіду особистості в його культурних аспектах від рівня побутового мовлення до мови спільноти у широкому сенсі і далі до мов інших народів (під час навчання у школі чи університеті або ж при безпосередньому оволодінні в Україні) людина не сприймає ці мови у вигляді чітко розмежованих розумових блоків, проте у неї формується комунікативна компетенція, всередині якої усі мовні знання і досвід є складниками, та в якій мови переплітаються і взаємодіють.

У межах плюрилінгвального підходу переклад з другої іноземної мови краще усвідомлюється скрізь призму філософського вчення про тотожність-еквівалентність.

На нашу думку, при існуванні різних підходів до перекладу як процесу створення тексту мовою перекладу, в деяких відношеннях рівнозначного автентичному тексту – лінгвістичному, соціосемантичному, комунікативному, тільки макролінгвістичний підхід [5, с. 80], який об'єднує три попередніх підходи, дає підстави розглянути переклад крізь призму філософського вчення про тотожність-еквівалентність.

Як відомо, у сучасному перекладознавстві найбільш визнаними є ідеї А. Нойберта [5, с. 85] про пріоритетну роль прагматики у перекладі. Науковець пов'язує проблему прагматичної адекватності з **чотирма типами прагматичних відносин**, які можуть існувати в тексті оригіналу. На його думку, деякі типи прагматичних відносин можуть бути легко відтворені

у перекладі, в той час як інші відтворюються частково. Можуть мати місце такі прагматичні відношення, які не виникають у комунікантів, що належать до однієї мовленнєвої єдності.

Найбільш показовим прикладом перекладу такого типу текстів на рівні словосполучень є переклад ідіоматичних або стійких (фразеологічних) словосполучень, значення яких, як відзначено вище, не дорівнює сумі значень їх компонентів.

У контексті навчання другої, а не основної іноземної мови, виникає необхідність проведення дослідження, спрямованого на лінгвометодичні аспекти навчання адекватного перекладу фразеологічних одиниць другої іноземної мови, які, згідно з відомою класифікацією, поділяються на три класи: ідіоми, ідіофразеоматизми та фразеоматизми [8, с. 7].

Формат статті вимагає часткового відтворення інформації, пов'язаної з цими трьома класами.

Ідіоми – це стійкі сполучення лексем, що оформлені у тексті окремо, але мають повністю або частково переосмислені значення, наприклад: *casse-tête chinois* (китайська грамота, головоломка); *la querelle d'Allemands* (сварка пусто-дурно).

Ідіофразеоматизми мають як дослівні, так і уявні значення, при цьому дослівні значення мають термінологічний характер або є професіоналізмами, наприклад: *la part du gâteau* (частка), *mettre sur les rails* (покласти початок).

У фразеоматичних одиницях дослівні чи фразеоматичні значення пов'язані, наприклад, *c'est un amiral suisse* (сухопутний моряк – який моряк зі швейцарця, у нього всі кордони сухопутні!).

Нагадаємо про те, що для усіх трьох типів фразеологізмів характерною рисою є *стійкість, відтворення у готовому вигляді, семантична ускладненість, постійність лексичного складу, морфологічна та синтаксична фіксованість*.

Частотність вживання фразеологічних одиниць у мовленні є доволі високою, оскільки у їх семантичній структурі значною є питома вага конотативного аспекту, який включає в себе такі елементи, як експресивність, оцінюваність, образність, завдяки чому фразеологізми роблять мовлення живим, природним.

Як було сказано вище, у всіх фразеологізмах міститься *лінгвокраїнознавча інформація*, яка відтворює специфіку кожної мови. Тому, для того, щоб показати особливу картину світу у фразеології, треба зазвичай знати, що є відправним механізмом для утворення певного фразеологізму, які значення та реалії світу, що нас оточують, стали джерелом для виникнення певного явища чи поняття [10, с. 38].

Ось чому розуміння фразеологізмів, їх правильне використання та адекватний переклад не тільки на основну іноземну мову (зазвичай англійську), а й на другу (французьку, іспанську, німецьку тощо) є ознакою високого рівня володіння цією мовою.

Ідіоми, як проблема перекладу та їх використання у мовленні, є найменш дослідженими. У більшості навчальних посібників не тільки з практики мовлення, але й з практики перекладу цей аспект часто відокремлюється включенням фразеологізмів у список словникових одиниць без відповідних вправ з їх активізацією у перекладі.

На наш погляд, навчання адекватному перекладу ідіом з другої іноземної мови має включати в себе такі етапи:

- виокремлення ідіоми з контексту;
- визначення значення ідіоми в контексті;
- зіставлення дослівного значення лексики та уявного, образного;
- зіставлення уявного значення у другій іноземній мові з уявним значенням у рідній мові;
- зіставлення образу (другою іноземною мовою) з образом у першій іноземній (наприклад, англійській) мові.
- вправи на активізацію образів;
- підстановчі вправи (з відсутніми ідіомами);
- трансформаційні вправи (замінити ситуацію, що описана, необхідною за змістом ідіомою);
- вправи на розширення значень.

Вважаємо, що найпершими принципами, які мають бути враховані при виконанні таких вправ, мають бути: а) принцип обов'язкового зіставлення особливостей першої та другої іноземної мови; б) принцип обов'язкового зіставлення реалій мов спілкування.

За умови відсутності еквівалентів у відповідних мовах вважаємо за доцільне вживання дескриптивного варіанта перекладу, тому що дослівний переклад таких словосполучень є можливим лише у випадках, коли, на думку Л.С. Бархударова [3, с. 181] «внутрішня форма» в мові оригіналу та варіанті перекладу з тих чи інших причин збігаються.

Продуктивним видом роботи може стати як внутрішньомовний, так і міжмовний аналіз фразеологічних одиниць, який дозволяє описати фразеологічну картину певної мови, оцінити релевантність певних компонентів у процесі пізнання світу і таким чином виявити своєрідність фразеологічної системи [7, с. 67].

До того ж доцільно наводити приклади ідіотичних фразеологізмів, які містять у собі оригінальні атомарні словосполучення та мають оригінальне значення (наприклад, *souffler un moment* – перевести дух) [6, с. 118], а також пояснити особливості перекладу оксюморонів та парадоксів (стійких словосполучень, які побудовані на внутрішньому контрасті деяких сем, наприклад, *un cadavre vivant* – живий труп [9, с. 104]).

Відомо, що переклад на рівні словосполучень – дуже розповсюджений вид перекладу. При роботі над перекладом ми стикаємося з такими співвідношеннями, коли деякі слова в первісному реченні передаються дослівно (тобто коли одна частина речення перекладається на рівні слів, а решта – на рівні словосполучень).

Дуже важливо пояснити студентам той факт, що в деяких випадках навіть словосполучення не можуть служити одиницями перекладу, та перекладацька відповідність може бути встановлена тільки на рівні всього речення у цілому (*Qui a bu boira!: Qui se ressemble s'assemble! C'est là le diable!*).

Слід знов нагадати про те, що в контексті формування інтеркультурної компетенції дуже важливим елементом є формування в студентів певних *фонових знань*, тобто знань про культуру, традиції, того реального фону, на базі якого розвивається картина життя іншої країни, іншого народу, оскільки саме у фразеологізмах міститься лінгвокраїнознавча інформація. Так, наприклад, доцільно розповісти студентам про історію виникнення виразу «*Passez la nuit blanche*» – «*Провести безсонну ніч*», який з'явився ще за часів середньовічних лицарів Франції, або пояснити значення образного вислову «*Revenons à nos moutons*» (*Повернемось до теми нашої розмови*), нагадавши про французьке старовинне фабліо про продаж баранів.

Не менш важливим елементом є навчання студентів адекватному перекладу виразів повсякденного життя, наприклад: *Voilà le hic!* – *Ось у чому справа!*

На нашу думку, подібним чином, у зіставленні, доцільно показати студентам приклади перекладу інших типів стійких кліше чи формулювань – різного типу написів, дорожніх знаків, формул увічливості, наприклад: *Fermé à cause d'inventaire* – *Зачинено. Інвентаризація*.

Крім того, на нашу думку, особливу роль у навчанні перекладу з другої іноземної мови потрібно відводити біблеїзмам, тому що лексика церковно-релігійного походження досить часто вживається у французьких громадсько-політичних текстах. Перекладач має бути ознайомлений з найбільш уживаними образами, крилатими висловами з Біблії, а також з цілим рядом термінів та понять, що стосуються діяльності церкви, тобто з тими поняттями, які отримали в сучасному громадсько-політичному лексиконі інший зміст, а не первісний.

Так, при введенні теми «Переклад біблеїзмів» доцільно пояснити студентам походження та еволюцію таких виразів, як: *la traversée du désert* (*важкі часу*), *une brebis égarée* (*вівця, яка помиляється*), *boire le calice jusqu'à la lie* (*випити чашу до дна*), *un colosse aux pieds d'argile* (*колонна на глиняних ногах*), *porter sa croix* (*нести свій хрест*), *nul n'est prophète dans son pays* (*немає пророка у своїй країні*), *dix commandements* (*десять заповідей*), *le bouc émissaire* (*офірний козел*) тощо та опрацювати їх у різного роду перекладацьких вправах. Одним з обов'язкових чинників при розробці вправ, спрямованих на формування навичок адекватного перекладу фразеологізмів з другої та на другу іноземну мову, має бути врахування інтерференції, що виникає при навчанні перекладу з французької мови як другої іноземної на російську/українську.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Згідно з вищезазначеними фактами слід зробити висновок про те, що навчання фразеологізмів (як мовних одиниць та невід'ємних компонентів мовленнєвого відрізка) є продуктивним у пла-

ні розгляду їх семантичної структури, ступеня семантичної єдності компонентів та ступеня вмотивованості семантики. При цьому основними проблемами при роботі з фразеологічними матеріалами є їх розуміння та адекватний переклад.

Розробка технологій перекладу фразеологізмів з урахуванням макролінгвістичного підходу та принципу компаративізму має допомогти випускникам-філологам дійсно досягти високої професійної майстерності у галузі перекладу з другої іноземної та на другу іноземну мови, тому що використання та правильний переклад фразеологізмів є ознакою дійсно високого рівня володіння будь-якою іноземною мовою.

Список використаної літератури

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Наука, 2010. – 288 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Фразеология и когнитивистика. Аспекты сопряжения / идиоматика и познание / Н.Ф. Алефиренко. – Белгород, 2008. – Т. 1. – С. 27–32.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 250 с.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. україн. вид. д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода (Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых) / В.Н. Комиссаров. – М.: ЧеРо:Юрайт, 2000. – 136 с.
6. Кириллова Н.Н. Фразеология романских языков: этнолингвистический аспект: монография. – Ч. 1: (природа и космос) / Н.Н. Кириллова. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 319 с.
7. Кошкина Л.Б. Фразеотематическая группа «Мгновенность» в западнороманских языках / Л.Б. Кошкина // Фразеология, познание и культура: сб. докл. 2-ой Междунар. науч. конф.: (Белгород, 7-9 сентября 2010 года): – [в 2 т.] / отв. ред. проф. Н.Ф. Алефиренко. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2010 – [Т. 2.] (Дискурсивные и дидактические проблемы фразеологии) – С. 66–70.
8. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / А.В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М.: Высш. школа; Дубна: Феникс, 1996. – 160 с.
9. Моисеева С.А. Семантический алогизм компонентов фразеологических единиц (на материале французского языка) / С.А. Моисеева, И.А. Волошкина / Фразеология, познание и культура: сб. докл. 2-ой Междунар. науч. конф.: (Белгород, 7-9 сентября 2010 года): – [в 2 т.] / [отв. ред. проф. Н.Ф. Алефиренко]. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2010 – [Т.2.] (Дискурсивные и дидактические проблемы фразеологии) – С. 102–107.
10. Хайруллина Р.Х. Картина мира во фразеологии: от мировидения к миропониманию: монография / Р.Х. Хайруллина. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2001. – 285 с.
11. Шаклеин В.М. Лингвокультурологическая теория в преподавании русского языка как иностранного / В.М. Шаклеин // Русский язык за рубежом. – Москва: Гос. институт им. Пушкина, 1999 – № 3. – С. 97–101.

В статье рассматриваются вопросы обучения переводу. Делается вывод о необходимости учета принципа компаративизма, обучения фоновым знаниям, разработки творческих упражнений для обучения переводу фразеологизмов.

Ключевые слова: обучение переводу, фразеологизмы, обучение лингвокультурным знаниям.

The article deals with teaching translation. A conclusion is made about the requirement of developing creative activities for teaching phraseology translation using the principles of comparison and cultural studies in second foreign language learning.

Key words: translation teaching, phraseology, cultural studies.

Надійшло до редакції 8.02.2011.